

ULUSLARASI HUKUK KİŞİSİ OLARAK BİREYLER VE BİREYLERİN EN TEMEL İNSAN HAKLARININ KORUNMASINDA ULUSLARARASI YARGI KURULUŞLARININ YAKLAŞIMI

*Individuals as Subjects of International Law and the Approach of the
International Judicial Institutions towards the Protection of Fundamental
Human Rights*

Prof. Dr. Yusuf AKSAR*

ÖZET

Uluslararası hukuk başlığı altında ifade edilen hukuk sahası, günümüzde bir hukuk sistemi olarak değerlendirilmektedir. Bu sistemin kendine özgü hukuk kuralları koyma araçları, kuralların uygulanacağı hukuk kişileri ve uygulama araçları vardır. Ulusal hukuk sistemlerinden farklı nitelikteki uluslararası hukuk sistemi, İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte, sadece devletleri hukuk kişisi olarak kabul etmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası örgütler ile gerçek kişiler (bireyler) uluslararası hukukta hak sahibi olabilen ve yükümlülük altına girebilen, başka bir ifadeyle uluslararası hukuk kişiliği sıfatını haiz yeni kişiler olarak kabul edilmişlerdir.

Bireylerin uluslararası hukuk sisteminde hak sahibi olmaları, özellikle insan hakları hukuku alanında en temel insan haklarının uluslararası düzeyde korunması noktasında görülmektedir. Yine devletlerden bağımsız şekilde bireylerin uluslararası yükümlülük altına girdiği alan ise özellikle

* Birleşmiş Milletler Uluslararası Ceza Mahkemeleri Rezidüel Mekanizması Hâkimi, Maltepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Uluslararası Hukuk Ana Bilim Dalı, yusufaksar@maltepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0247-634X

uluslararası toplumu derinden etkileyen savaş suçları, soykırım suçu ve insanlığa karşı işlenen suçlardan dolayı uluslararası düzeyde bireysel cezai sorumluluklarının tesisi noktasındadır.

Şu hâlde uluslararası hukuk kişiliği kabul edilen bireylerin gerek en temel insan haklarının korunması gerekse cezai sorumluluklarının tesisi bağlamında uluslararası hukukun farklı branşlarındaki düzenlemelerinin farklı uluslararası yargı kuruluşları tarafından yorumlanması ve uygulanması son derece önemli bir yer ve role sahiptir. Bu anlamda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kurulan eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ile BM Uluslararası Ceza Mahkemeleri Rezidüel Mekanizması ve Uluslararası Adalet Divanının bireylerin hakları ve yükümlülükleri kapsamında en temel insan haklarının korunması noktasında vermiş oldukları kararlarındaki yaklaşım, uluslararası hukukun bir hukuk sistemi olduğunu teyit eder niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası hukuk kişisi olarak bireyler, uluslararası yargı kuruluşları, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, BM Uluslararası Ceza Mahkemeleri Rezidüel Mekanizması, Uluslararası Adalet Divanı.

ABSTRACT

International law, as a field of law, is currently considered as a legal system. It has its own means of creating legal rules, its legal persons to whom the rules will be applied and its mechanisms of implementation. Until the end of the Second World War only States were considered as a legal person in international law. However, after the Second World War, international organizations like the United Nations and individuals were accepted as persons who could have rights and undertake obligations in international law. In other words, international organisations and individuals became new international legal persons.

The fact that individuals have rights in the International Legal System is witnessed, in particular, in international human rights law in where the protection of the fundamental human rights at the international level is provided. The area where individuals undertake international obligations is the implementation of individual criminal responsibility for international crimes deeply affecting the international community as a whole such as war crimes, the crime of genocide and crimes against humanity.

In this sense, the interpretation and application of rules in different fields of international law by different international judicial institutions have an extremely important place and role in terms of protecting the fundamental human rights and of implementing individual criminal responsibility. So, the approaches of the European Court of Human Rights, the UN International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, the UN International Criminal Tribunal for Rwanda, the UN International Residual Mechanism for Criminal Tribunals and the International Court of Justice in their decisions regarding the protection of the fundamental human rights within the scope of the rights and obligations of individuals confirm that international law is a legal system.

Keywords: Individuals as international legal persons, international judicial institutions, European Court of Human Rights, United Nations Security Council, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, International Criminal Tribunal for Rwanda, UN International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, International Court of Justice.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında uluslararası hukuk sadece hukuk fakültelerinde okutulan bir hukuk ana bilim dalı değil fakat bunun çok ötesinde bağımsız bir hukuk sistemi olarak kabul edilmektedir. Uluslararası hukuk sisteminin kendine özgü hukuk kuralları, kuralları oluşturma mekanizmaları, işbu kuralları uygulama araçları vardır. Uluslararası hukuk sistemini ulusal hukuk sistemleri ile kıyaslamak doğru bir yaklaşım olmamakla birlikte bu sistemin anlaşılması için zaman zaman uluslararası hukukun ulusal hukuk sistemleri ile farklı ve benzer yönlerine de dikkat çekilmektedir.

Uluslararası hukuk sisteminin öngördüğü hukuki düzenlemelerin muhatabı kimlerdir? Başka bir ifadeyle uluslararası hukuk kuralları kimlere uygulanır? Bu soruların cevabı, uluslararası hukukta uluslararası hukuk kişisi¹ kavramıyla ilgili olup kısaca uluslararası hukuk kuralları uluslararası hukuk kişilerine uygulanır şeklindedir.

Uluslararası hukuk kişisi nedir? Uluslararası hukuk teorisi ve uygulaması dikkate alındığında uluslararası hukuk kişisi kavramının durağan ve tek tip bir kişiliği ifade etmediği kolaylıkla anlaşılabilir. Uluslararası toplum ve uluslararası ilişkiler geliştikçe, küreselleşme ve etkileri arttıkça uluslararası hukuk kişisi kavramı da gelişmekte ve değişmektedir. Bu düşünceden hareketle uluslararası hukuk kişisinin temelde iki önemli özelliğinin olduğunu bilmek gerekir. Bunlar:

a. Uluslararası düzeyde hak sahibi olabilme ve yükümlülük altına girebilme

b. Sahip olduğu hakları, uluslararası düzeyde özellikle uluslararası yargı kuruluşları önünde koruyabilme yeteneğine sahip olma²

1 Uluslararası hukuk kişileri hakkında uluslararası hukuk düzenlemeleri ve uygulamaları hakkında bkz. Aksar, Y. (2023). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 7. Bası, s. 233 vd.

2 Dixon, M. (2013). *Textbook on International Law*, Oxford: Oxford University

1949 tarihli *Birleşmiş Milletler hizmetinde uğranılan zararların tazmini davasında* (*Reparation for Injuries Suffered in the Service of the UN*) da belirtildiği üzere en genel anlamda uluslararası hukuk kişisi, uluslararası alanda hak sahibi olabilme, yükümlülük altına girebilme ve haklarını uluslararası düzeyde özellikle uluslararası yargı kuruluşları önünde ileri sürebilme yeteneğini haiz varlık (*entity*) şeklinde tanımlanabilir³.

Yukarıdaki tanımlama çerçevesinde uluslararası hukuk kişiliğine sahip varlıklar hangileridir? Bu noktada uluslararası hukuk kişilerinin tarihçesine kısaca değinmekte fayda vardır.

1648 Vestafalya Barışı'yla birlikte başlayan ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreç içinde uluslararası hukuk kişiliği sıfatı münhasıran devletlere ait idi. O dönemde yazılan en önemli uluslararası hukuk eserlerine bakıldığında bu gerçeklik kolayca görülmektedir. Şöyle ki, Oppenheim çalışmasında şu ifadelere yer vermektedir:

“Uluslararası hukuk devletlerin ortak rızalarına dayandığından, ... sadece ve münhasıran devletler uluslararası hukuk kişileridir.”⁴

Uluslararası hukuk geliştikçe uluslararası hukukun uygulama alanı yanında uluslararası hukuk kişileri de sayı olarak artış göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyetinin kurulmasıyla birlikte uluslararası örgütler de yavaş yavaş uluslararası alanda yerlerini almaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuştur. Birleşmiş Milletler nezdinde uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk kişiliği Uluslararası Adalet Divanının *Birleşmiş Milletler hizmetinde uğranılan zararların tazmini davasında* vermiş olduğu danışma görüşünde de tescil edilmiştir. Uluslara-

Press, 7. Bası, ss. 111-112; Hillier, T. (1999). *Principles of Public International Law*, 2. Bası, London, Sydney: Cavendish Publishing, s. 75.

3 *Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion* (1949). ICJ Reports, s. 174. Metin için bkz. <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=41&case=4&code=isun&p3=4>. (bundan sonra *Reparation Case*).

4 Oppenheim, L. (1912). *International Law*, Harlow: Longman, s. 5.

rası hukuk kişiliği kavramının gelişimini de doğrular nitelikte olan danışma görüşünün uluslararası hukuk kişiliği ile ilgili en çarpıcı bölümü şu şekildedir:

“Her hukuk sisteminde hukuk kişileri, niteliği veya haklarının kapsamı bakımından birbirinin aynısı olmak zorunda değildir ve hukuk kişilerinin niteliği toplumun ihtiyaçlarına bağlıdır. ... mahkeme Birleşmiş Milletler’in bir hukuk kişisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durum, onun devlet olduğu, hukuki kişiliğinin, haklarının ve yükümlülüklerinin devletinkiyle aynı olduğu anlamına gelmez, ki kesinlikle değildir. Birleşmiş Milletler, bir uluslararası hukuk kişisidir ve uluslararası haklara ve yükümlülüklerle sahip olma yeteneği vardır ve uluslararası davalar yoluyla kendi haklarını koruma yeteneği bulunmaktadır.”⁵

Günümüzde devletler uluslararası hukukun en önemli kişisi olmakla birlikte yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren uluslararası örgütler de, önemli uluslararası hukuk kişileri olarak yerlerini almaya başlamıştır hatta geleneksel olarak uluslararası toplumun şekillendirilmesinde başta Birleşmiş Milletler olmak üzere Avrupa Birliği, Afrika Birliği gibi uluslararası örgütler aktif rol almıştır. Her şeye rağmen bağımsız uluslararası hukuk kişilikleri olmakla birlikte uluslararası örgütlerin devletler tarafından kurulduğu ve kişiliklerinin kendilerini kuran kurucu antlaşmayla sınırlı olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Uluslararası hukukun kişilere tanıdığı yetki sadece devletler tarafından tam olarak kullanılmaktadır. Uluslararası örgütlerin ise uluslararası hukuk kişilikleri, kuruluş amaçları ile sınırlıdır. Bu gerekçelerle devletlerin uluslararası hukuk kişiliği tam kişilik (*orginal personality*), uluslararası örgütlerin kişiliği fonksiyonel/işlevsel kişilik (*functional/derivative personality*) olarak adlandırılmaktadır⁶.

Devletler ve uluslararası örgütlerin uluslararası hukuk ki-

5 *Reparation Case*, s. 178.

6 Wallace, R. M. M. ve Martin-Ortega, O. (2009). *International Law*, 6. Bası, Sweet & Maxwell, s. 63; Dixon, M. (2013). s. 112.

şilikleri dışında uluslararası düzeyde belli oranlarda haklardan yararlanabilen ve yükümlülük altına girebilen iki farklı uluslararası hukuk kişisi daha bulunmaktadır. Bunlar Filistin Kurtuluş Örgütü (29 Kasım 2012'ye kadar olan yapısıyla)⁷ örneğinde olduğu gibi devlet niteliği taşımayan insan toplulukları ile bireylerdir.

I. ULUSLARARASI HUKUK KİŞİSİ OLARAK BİREYLER

Konu başlığı dikkate alındığında bireylerin diğer bir ifadeyle gerçek kişilerin uluslararası hukuk kişiliği konusuna biraz daha detaylı değinmek yerinde olacaktır.

Gerçek kişilerin insanoğlunun bir mensubu olarak uluslararası hukuk kişisi kabul edilmeleri günümüz algılaması ile oldukça doğal karşılanabilir. Ancak gerçek kişilerin uluslararası hukuk kişiliği oldukça yenidir ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bireylerin uluslararası hukuk kişiliği hususu gittikçe artan biçimde öne çıkmaya başlamıştır. Bu durumun temel sebebi, uzun yıllar sadece devletlerin uluslararası hukuk kişiliğinin kabul edilmesidir. İnsanlığın ortak düşmanı kabul edilen korsanlık suçu hariç uluslararası hukuk, yüzyıllarca devletlerin hukuk sistemi olarak anılmıştır. Devletler uluslararası hukuk kişisi, bireyler ise devletlerin bir objesi şeklinde değerlendirilmiştir⁸. Gerçek kişilerin devletlerin objesi olduğu yönündeki geleneksel algı ve bu yöndeki uygulamanın en tipik örneği, 1928 tarihli Almanya ile Polonya arasındaki “*Danzig Demiryolu davası*”dır (*Danzig Railway case*)

7 29 Kasım 2012'ye gelindiğinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Birleşmiş Milletler'de Filistin'in Statüsü başlığı altında aldığı 67/19 sayılı kararı ile Filistin'in Birleşmiş Milletler üyesi olmayan gözlemci devlet statüsünü (*non-member observer State*) açık oy farkıyla kabul etmiştir. (UNGA Resolution adopted by the General Assembly 67/19, *Status of Palestine in the United Nations*, A/RES/67/19 (4 December 2012). Genel Kurul, Filistin Devleti'nin Birleşmiş Milletler üyesi olmayan gözlemci devlet statüsünü 138 devletin lehte oy vermesi neticesi kabul etmiştir. Oylamada, 41 devlet çekimser kalmış, 9 devlet aleyhte oy kullanmış, 5 devlet ise oylamaya katılmamıştır.

8 Harris, D. J. (2010). *Cases and Materials on International Law*, 10. Bası, Sweet & Maxwell, ss. 127-128.

⁹. Dönemin Uluslararası Sürekli Adalet Divanı danışma görüşünde, iki devlet arasında yapılan bir antlaşmadan bireyler için herhangi bir yükümlülük veya hak doğmayacağını belirtmiştir¹⁰.

Gerçek kişilerin uluslararası hukuk kişisi olarak uluslararası düzeyde hak sahibi olmaları veya yükümlülük altına girmeleri, sınırlı bir uluslararası hukuk kişiliğine kavuşmaları İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşmiştir. Gerçek kişilerin uluslararası hukuk kişiliği, özellikle iki önemli uluslararası hukuk sahasında gözlemlenmektedir: Uluslararası Ceza Hukuku ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Nuremberg ve Tokyo Uluslararası Askerî Mahkemeleri, gerçek kişilerin uluslararası

9 Dava konusu olay kısaca şu şekilde özetlenebilir: Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarından bir tanesi, şimdiki Polonya'da Gdansk şehri olan Danzig şehrinin Almanya ve Polonya'dan ayrı bir serbest şehre dönüştürülmesidir. Danzig, Milletler Cemiyeti'ne karşı sorumlu Yüksek Temsilci tarafından yönetilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren 1919 tarihli Versay Andlaşması'nın 104. maddesi, Danzig demiryolu sistemi hizmetinin Danzig ile Polonya arasında yapılacak andlaşma çerçevesinde Polonya Demiryolu Yönetimine bırakılmasını öngörmektedir. 1921 tarihli Danzig-Polonya Antlaşması, ücretler ve emeklilik düzenlemeleri ile ilgili yeni yönetimin uygulamalarından dolayı Danzig demir yolu çalışanlarının tepkisine sebep olmuş ve Danzig mahkemelerinde, yönetim aleyhine davalar açılmıştır. Polonya hükümeti, davalara itiraz etmiş ve Yüksek Temsilciye başvurmuştur. 1927'de Yüksek Temsilci, Polonya lehine kararını vermiştir. Bunun üzerine, Danzig şehri Yüksek Temsilcinin kararı aleyhine Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Cemiyet ise, konu ile ilgili danışma görüşü almak üzere Uluslararası Sürekli Adalet Divanına başvurmuştur. 1928 tarihli danışma görüşünde Divan, 1921 tarihli Danzig Polonya Antlaşması'nı uluslararası antlaşma olarak nitelendirmiş ve o günün hukuki düzenlemeleri çerçevesinde uluslararası hukukta uluslararası antlaşmaların bireyler için haklar ve yükümlülükler doğurmasını önleyen kuralların yerleşik olduğunu hükme bağlamıştır. Bununla birlikte Divan hâkimleri, hizmet sözleşmelerinde olduğu gibi bireyler için haklar ve yükümlülükler öngören ulusal mahkemelerde uygulanabilecek kurallar içeren uluslararası andlaşmaların olabileceğine işaret etmişlerdir. Danışma görüşü, Yüksek Temsilcinin kararını tersine çevirmiştir. Danzig ve Polonya danışma görüşüne uygun hareket edecekleri konusunda daha önceden anlaşmıştı. (Henderson, C. W. (2010). *Understanding International Law*, Wiley-Blackwell, s. 43).

10 a.g.e. s. 42.

hukuk kişiliği konusunda yepyeni bir sayfa açmıştır. Gerçek kişilerin savaş suçları, saldırı suçu ve insanlığa karşı işlenen suçlar gibi uluslararası suçlar sebebiyle uluslararası bireysel cezai sorumluluklarının tesisi mümkün olmuştur. Bireylerin devlet adına hareket ediyor olmaları veya üstün emirlerini icra etmeleri, uluslararası cezai sorumluluğun kaldırılmasında etkili olmamıştır. Bu noktada Nuremberg Mahkemesinin Amerikalı Başsavcısı Robert Jackson'ın açış konuşması tarihî bir önem arz etmektedir: *“İnsanlığa karşı suçlar bireyler tarafından işlenmektedir, soyut varlıklar tarafından değil ve sadece söz konusu suçları işleyen bireylerin cezalandırılması ile uluslararası hukuk kuralları uygulanabilir.”*¹¹

Bireylerin uluslararası suçlar sebebiyle cezai sorumluluklarının daha detaylı uygulama alanı bulduğu diğer örnekler arasında BM Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile BM Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ve her iki Mahkemenin devamı niteliğindeki BM Uluslararası Ceza Mahkemeleri Rezidüel Mekanizması bulunmaktadır. İşbu mahkemelerin başarılı uygulamaları ve içtihatları 1998'de Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün kabulünü kolaylaştırmıştır¹². Hollanda'nın Lahey kentinde bulunan Uluslararası Ceza Mahkemesi 1 Temmuz 2002 itibarıyla yürürlük kazanmış sürekli nitelikli bir uluslararası yargı kuruluşudur¹³.

Bireylerin uluslararası düzeyde sadece sorumlu tutulmaları değil aynı zamanda haklardan da yararlanmaları uluslararası insan hakları hukukunun gelişimiyle mümkün olmuştur. 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 1966 tarihli Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Uluslararası Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklar

11 a.g.e. s. 43.

12 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Aksar, Y. (2004). *Implementing International Humanitarian Law From the Ad Hoc Tribunals to a Permanent International Criminal Court*, London, New York: Routledge.

13 Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin nitelikleri ve ilk uygulamaları hakkında bkz. Aksar, Y. (2005). “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Hukuk & Politika*, C. 1., S. 3., ss. 1-14.

Sözleşmesi'nin kabulü, adı geçen hakların elde edilmesinde önemli kilometre taşları olmuştur. Diğer yandan Avrupa Konseyinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi uygulamaları da, bireylerin uluslararası düzeyde en azından temel haklar ve özgürlükler bakımından uluslararası hukuk kişisi kabul edilmelerinde çok etkin rol oynamışlardır. Artık insan hakları konusu, devletlerin kendilerini ilgilendiren bir sorun olmanın çok ötesine geçmiştir. Temel hak ve özgürlükler her birey için doğumla elde edilen ve kendisinden vazgeçilemeyen haklar statüsüne ulaşmıştır¹⁴.

II. EN TEMEL İNSAN HAKLARININ KORUNMASI AMACINA HİZMET EDEN ULUSLARARASI HUKUK SAHALARI VE BİRBİRLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bu başlık altında uluslararası insan hakları hukuku (*international human rights law*) ile silahlı çatışmalar hukuku (*the law of armed conflicts*), uluslararası insani hukuk (*international humanitarian law*) ve uluslararası ceza hukuku (*international criminal law*) arasındaki ilişkiler uluslararası yargı kuruluşlarının önemli kararları ışığında ele alınacaktır.

A. SİLAHLI ÇATIŞMALAR HUKUKU (ULUSLARARASI İNSANİ HUKUK) İLE İNSAN HAKLARI HUKUKU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Uluslararası hukukun iki farklı alanlarını oluşturmakla birlikte silahlı çatışmalar hukuku ile uluslararası insan hakları hukuku arasında bazı farklılıklar ile birlikte ortak yanlarının bulunduğu da görülmektedir¹⁵.

Öncelikle farklılıklar açısından konuya dikkat çekilirse tarihsel olarak savaş hukuku ya da silahlı çatışmalar huku-

14 McCorquodale, M. (2010). "The Individual and the International Legal System", içinde Evans Malcolm D. (Ed.), *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 3. Bası, s. 302; Henderson, C. W. (2010). s. 44.

15 Konu hakkında detaylı bilgi için, bkz. Aksar, Y. (2023). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-II*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 7. Bası, s. 226 vd.

kunun insan hakları hukukuna oranla daha eski kökenli olduğu ortadadır. Bilindiği üzere insan hakları hukukunun bir uluslararası hukuk sahası olarak ortaya çıkması İkinci Dünya Savaşı sonrasıdır. Bireyin uluslararası hukuk kişisi kabul edilmesinin de doğal bir neticesi olan insan hakları hukuku, bireyin sahip olduğu insan haklarını uluslararası düzeyde koruma amacına hizmet etmektedir. Uluslararası insan hakları hukuku, bireyin sahip olduğu yaşam hakkı, işkence yasağı, din ve vicdan özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı gibi en temel insan haklarının, üzerinde yaşadığı devlete karşı korunmasında uluslararası bir araç olma özelliği göstermektedir.

Öte yandan silahlı çatışmalar hukuku, insan hakları hukukuna göre daha derin bir tarihî geçmişe sahiptir ve genel kural olarak devletler arasındaki silahlı çatışmaların hem yöntem hem de kullanılan silahlar açısından insani olmasını düzenler. Elbette silahlı çatışmalar hukukunun amaçları arasında en temel insan haklarının silahlı çatışmalar ortamında korunması da bulunmaktadır. Silahlı çatışmalar hukukunda, ister uluslararası isterse ulusal nitelikli silahlı çatışma hâli olsun yaşam hakkı, işkence yasağı, insanlık dışı muamelenin önlenmesi, adil yargılanma hakkı gibi temel insan hakları, yaralılar, esirler, kazazedeler ve siviller bakımından korunmaya çalışılırken aslında bir yönüyle insan hakları hukuku ile işbu noktada aynı amaca hizmet edilmektedir. Özellikle Cenevre hukuku olarak bilinen 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ile onların ekleri niteliğindeki 1977 tarihli ek I ve II No.lu Protokoller, silahlı çatışmalar hukukunda uluslararası insani hukuk/insancıl hukuk adıyla ifade edilmekte ve kişilerin en temel insan haklarını silahlı çatışmalarda korumaya çalışmaktadır. Şu hâlde en azından silahlı çatışmaların söz konusu olduğu durumlarda, en temel insan haklarının korunması yönünden her iki hukuk sahasının ortak hareket ettiği söylenebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus, silahlı çatışmalar hukukunda düşman elinde bulunan yaralı veya hasta asker ya da kazazede ile karşı tarafın vatandaşı sivillerin çatışmanın

diğer tarafına karşı korunduğudur. Tam da bu noktada her iki hukuk alanı arasında ana bir farklılık göze çarpmaktadır, o da insan hakları hukukunda kişinin insan haklarının üzerinde yaşadığı devlete karşı korunması söz konusu iken silahlı çatışmalar hukukunda düşman devlete karşı korunmanın gerçekleşmesidir.

Gerek silahlı çatışmalar hukukunda gerekse insan hakları hukukunda görülen gelişmeler, özü itibarıyla insanların en temel insan haklarını korumayı esas aldığı noktalarda, ister istemez bazı durumlarda her iki hukuk sahasının da aynı anda uygulanmasına sebep olabilmektedir. Bu durumun en güzel örnekleri arasında işgal rejiminin ortaya çıkması halinde uluslararası silahlı çatışmalar hukuku düzenlemelerine ek olarak, uluslararası insan hakları hukukunun da uygulanması gösterilebilir. İşbu noktada her iki hukuk sahası arasındaki ilişkinin detaylı şekilde ele alındığı uluslararası yargı kararları örneklerinden birisi olarak Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin Uganda'ya karşı Uluslararası Adalet Divanı nezdinde açtığı *Kongo ülkesinde silahlı faaliyetler davasına* dikkat çekmek yerinde olacaktır¹⁶. Adı geçen davada Divan, işgal rejimi altında aynı anda hem uluslararası insani hukuk hem de uluslararası insan hakları hukuku düzenlemelerinin uygulanabileceğine ve Uganda'nın Kongo ülkesinde etkin kontrolü altında bulundurduğu yerlerde işlenen uluslararası insani hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku ihlallerinden sorumlu olduğuna hükmetmiştir¹⁷.

Şu hâlde silahlı çatışmalar hukuku ile insan hakları hukuku arasındaki ilişki, bir devletin silahlı kuvvetlerinin başka bir devletin ülkesi üzerinde yaşayan sivillere yönelik insan hakları ihlalleri ile de ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda 1949 tarihli

16 *Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Jurisdiction and Admissibility, Judgment*, I.C.J. Reports 2006, § 6. (bundan sonra, *Armed Activities on the Territory of the Congo, Judgment*), §§ 205-221.

17 *Armed Activities on the Territory of the Congo, Judgment*, Özellikle bkz. §§ 216, 220.

Cenevre Sözleşmeleri ile 1977 tarihli ek Protokol I düzenlemelerine aykırı şekilde, korunan kişilerin, özellikle sivil halkın özgürlüğünden yoksun bırakılması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 5'te ifadesini bulan özgürlük ve güvenlik hakkının ihlalden başka bir şey değildir. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, önüne getirilen *Hassan v. UK davasında*, 1949 tarihli III ve IV No.lu Cenevre Sözleşmelerinde korunan savaş esirleri ile sivil halkın özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarına ilişkin düzenlemelerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 5'teki özgürlük ve güvenlik hakkının yorumunda kullanılabileceğini açıkça hükme bağlamıştır¹⁸. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Hassan v. UK davasında* vermiş olduğu karar, Mahkemenin uluslararası insan hakları hukuku ile uluslararası insani hukuk (silahlı çatışmalar hukuku) arasındaki ilişkiyi açıkça ele alıp kendi görüşünü ortaya koyduğu ilk karar olmak ve her iki hukuk sahası arasındaki ilişkiyi açıklamak için geleneksel fakat yetersiz olan *lex specialis* ilkesine dayanmamak açısından tarihi öneme sahiptir¹⁹. Şöyle ki Mahkeme önündeki dava kapsamında uluslararası insani hukuk ile insan hakları arasındaki ilişkiyi incelerken 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 31 vd. de düzenlenen yorum tekniklerini esas almıştır. Her iki hukuk sahası arasındaki ilişkiye, insan hakları hukukunun *lex generalis*, insani hukukun da *lex specialis* nitelikli hukuk olarak değerlendirilip birinin diğerini dışlaması görüşünü benimsemeyen Mahkeme, önündeki dava ile ilgili her iki hukuk sahasının ilgili düzenlemelerini birlikte değerlendirerek belli oranda her iki hukuk sisteminin düzenlemelerini aynı anda uygulamıştır. Mahkeme, işbu yaklaşımı ile uluslararası insan hakları hukuku ile uluslararası insani hukukun birbirini dışlayıcı değil fakat birbirini tamamlayıcı iki hukuk sahalari olduklarına karar vermiştir. Mahkemenin bu yöndeki kararı-

18 *Hassan/UK*, B.No: 29750/09, 16/9/2014, § 101 vd.

19 De Koker, C. (2015). "*Hassan v. United Kingdom: The Interaction of Human Rights Law and International Humanitarian Law with regard to the Deprivation of Liberty in Armed Conflicts*", *Utrecht Journal of International and European Law*, C. 31., S. 81., s. 90.

nın, her iki hukuk sahası arasındaki ilişki bağlamında ortaya çıkan uzun zamandır yoğun şekilde tartışma konusu yapılan uluslararası insani hukukun *lex specialis* olarak insan hakları hukukunun *lex generalis* yapısı içerisinde konumlandırılması sorununa, oldukça detaylı, adil bir çözüm sunduğu ortadadır²⁰. Ayrıca mevzunun en temel insan hakları hukukunun korunması olduğu durumlarda, hukuk alanının adının, ya da silahlı çatışmanın varlığının veya niteliğinin, fiilin, barış ya da savaş zamanında işlenmesinin hiçbir önemi olmaması gerektiğinin bir delili olarak da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin adı geçen kararı açıkça savunulmayı hak eder niteliktedir.

Silahlı çatışmalar hukuku ya da uluslararası insani hukuk ile uluslararası hukuk arasındaki ilişki anlamında kısaca üzerinde durulması gereken son bir nokta da, uluslararası insani hukuk anlamında silahlı çatışmaların mağduru konumundaki korunan kişilerin kendileri için öngörülen haklardan kısmen veya tamamen, hiçbir durumda feragat edememeleridir²¹. Oysa uluslararası insan hakları hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 15 (1) düzenlemesinde açıkça belirtildiği üzere *“Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeciler Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek şartıyla, bu Sözleşme’de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.”* Sözleşme’nin 15. maddesinin 2 No.lu paragrafında, 1. paragrafta belirtilen işbu hükmün meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hariç yaşam hakkını düzenleyen 2. maddeye, işkence yasağını düzenleyen 3. maddeye, kölelik yasağını düzenleyen 4. maddenin 1 No.lu paragrafına ve *“Kanunsuz ceza olmaz.”* ilkesini içeren 7. maddeye aykırı tedbirlere cevaz vermediği açıkça ifade edilmiştir. Şu hâlde uluslararası insan hakları hukuku ile silahlı çatışmalar ya da insani hukukun ana kesişim noktalarından birisi de her ne şart altında olursa olsun yaşam hak-

20 a.g.e. s. 94.

21 1949 tarihli I, II ve III No.lu Cenevre Sözleşmeleri ortak madde 7; 1949 tarihli I No.lu Cenevre Sözleşmesi madde 8.

kı, işkence yasağı, kölelik yasağı gibi en temel insan haklarını korumaktır. Ayrıca silahlı çatışmaların hukuki niteliklerinin de bu anlamda hiçbir önemi yoktur. Şöyle ki uluslararası silahlı çatışmalar hukukunda uygulama alanı bulan 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ağır ihlaller sistemi ile uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda uygulanan 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine ortak 3. madde düzenlemesi de yaşam hakkı, işkence yasağı, insanlık dışı muameleye maruz kalmamak gibi en temel insan haklarını korumaktadır.

Yukarıda kısaca irdelenmeye çalışılan silahlı çatışmalar hukuku ile insan hakları hukuku arasındaki ilişki ışığında -uluslararası hukukun hangi sahası olursa olsun- en temel insan haklarının korunması yönünde farklı hukuk düzenlemelerinin aynı hedefe yöneldiği, uluslararası toplum ile uluslararası yargı kuruluşlarının işbu hedefe ulaşılması düşüncesiyle uluslararası hukuk kurallarının oluşumuna, yorumuna ve uygulanmasına katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmak yerinde bir tespit olacaktır.

B. ULUSLARARASI CEZA HUKUKU VE İNSAN HAKLARI HUKUKU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Tarihsel süreç içinde savaflara, iç karışıklıklara, kıtlığa, iklim değişikliklerine tanıklık eden insanlığı, milyonlarca insanın ölümüne tanıklık etmiştir. Yirminci yüzyılda, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler sisteminin kabul edilerek Birleşmiş Milletler Antlaşması madde 2 (4) düzenlemesi ile kuvvet kullanmanın yasaklanması uluslararası nitelikli silahlı çatışmaların sayısında önemli bir azalma sağlamıştır. Ancak uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların diğer adıyla iç savaşların sayısında büyük bir artış olmuştur. Bu gerçekliğe paralel olarak iç savaş ve diktatörlük rejimleri insanlığı çok derinden etkileyen “hayal bile edilemeyecek katliamlar” yapmış ve birçok masum insan hayatını kaybetmiş yerlerinden ve yurtlarından ayrılmak zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra günümüze kadar geçen süre içinde yüzlerce iç savaş ve diktatörlük rejimlerinin ölümü-

ne sebebiyet verdiği insan sayısı yüz milyona yaklaşmıştır²². Özellikle yirminci yüzyılın sonlarına doğru uluslararası toplum belki de tarihte görmediği iki büyük insanlık trajedisıyla karşılaşmıştır. Bunlardan bir tanesi Avrupa'nın ortasında eski Yugoslavya'nın dağılması sırasında, diğeri de Afrika'nın ortasında bulunan Ruanda'da gerçekleşmiştir. Bu iki bölgede insanlar soykırıma, işkenceye, bir savaş aracı olarak tecavüz ve cinsel şiddet suçlarına, etnik temizlenmeye, sivillerin kötü muameleye tabi tutulmasına, şahsi, tarihî ve kültürel varlıkların yok edilmesine, sivil halkın zorla ülkelerinden uzaklaştırılmasına, okullara, hastanelere ve pazar yerlerine yöneltilen silahlı eylemlere maruz kalmıştır. Bunun sonucu olarak 1991-1994 yılları arasında eski Yugoslavya'da 250.000 kişi ölmüş, 2 milyondan fazla kişi de ülkesinden uzaklaştırılmıştır²³. Yine benzer şekilde Ruanda'da çıkan iç savaşta 6 Nisan 1994 tarihinden 18 Temmuz 1994 tarihine kadar geçen çok kısa bir süre zarfında 500.000'den fazla masum insan hayatını kaybet-

- 22 İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sadece 1996 yılına kadar geçen süreçte 220 iç savaş ve diktatörlük rejimi, yaklaşık 86 milyon kişinin ölümüne sebep olmuştur. Joyner, C. C. (1998). "Redressing Impunity for Human Rights Violations: The Universal Declaration and the Search for Accountability", *Denv. J. Int'l L. & Pol'y*, C. 26., S. 4., s. 593.
- 23 Joyner, C. C. (1996). "Arresting Impunity: The Case for Universal Jurisdiction in Bringing War Criminals to Accountability", *LCP*, C. 59., S. 4., s. 153. Eski Yugoslavya'daki insan hakları ihlallerinin boyutları ve işlenen suçların niteliği hakkında detaylı bilgi için bkz. *Report of CSCE Mission to Inspect Places of Detention in Bosnia-Herzegovina*, (29 Ağustos-4 Eylül 1992); *Report on the Situation of Human Rights in the Territory of the Former Yugoslavia Submitted by Mr. Tadeusz Mazowiecki, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights Pursuant to Paragraph 14 of Commission Resolution 1992/S-1/1 of August 1992*, U.N. Doc. S/24516 (1992) (kısaca, *Periodic Report of the the Special Rapporteur*).; U.N. Doc. E/CN.4/1994/3 (1993) (*First Periodic Report of the the Special Rapporteur*); U.N. Doc. E/CN.4/1994/4 (1993) (*Second Periodic Report of the the Special Rapporteur*); U.N. Doc. E/CN.4/1994/6 (1993) (*Third Periodic Report of the the Special Rapporteur*); U.N. Doc. E/CN.4/1994/8 (1993) (*Fourth Periodic Report of the the Special Rapporteur*); U.N. Doc. E/CN.4/1994/47 (1993) (*Fifth Periodic Report of the the Special Rapporteur*); U.N. Doc. E/CN.4/1994/110 (1994) (*Sixth Periodic Report of the the Special Rapporteur*); U.N. Doc. E/CN.4/1995/4 (1994) (*Seventh Periodic Report of the the Special Rapporteur*); U.N. Doc. E/CN.4/1995/10 (1994) (*Eighth Periodic Report of the the Special Rapporteur*); U.N. Doc. S/1994/1252 (1994) (*Ninth Periodic Report of the the Special Rapporteur*); U.N. Doc. E/CN.4/1995/57 (1995) (*Tenth Periodic Report of the the Special Rapporteur*).

miştir²⁴. Ne yazık ki yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde silahlı çatışmalar son bulmamış ve dünyanın değişik coğrafyalarında Eski Yugoslavya ve Ruanda örneklerinde tanıklık edilen ağır insan hakları ihlalleri ile uluslararası suçların işlenmeye devam edildiği gözlemlenmektedir. 2011 yılında Suriye’de başlayan ve 2024 sonuna kadar devam eden silahlı çatışmalar ile Rusya ve Ukrayna arasında Şubat 2022’de ve yine Ekim 2023’te İsrail ile Filistin devleti arasında başlayan ve devam etmekte olan uluslararası silahlı çatışmalar işbu durumun en son örneklerindendir.

Hiç şüphe yoktur ki insanlığın maruz kaldığı bu tür uygulamalar uluslararası hukukun birçok dalını ihlal eder niteliktedir. Bu anlamda ilk akla gelenler arasında insan hakları hukuku, savaş hukuku (diğer adıyla silahlı çatışmalar hukuku), uluslararası insani hukuk ve uluslararası ceza hukuku sayılabilir. Örnek anlamında sayılan söz konusu her bir uluslararası hukuk alanının ortak yanı, bireylerin uluslararası hukuk kişiliğinin tanınmasının neticesi olarak, ister barış ister silahlı çatışma durumu olsun, bireylerin en temel insan haklarının her daim korunmasına hizmet etmektir.

Uluslararası ceza hukuku²⁵ ulusal mahkemeler ya da uluslararası mahkemeler aracılığıyla uluslararası suçlardan dolayı bireylerin cezai sorumluluğunu tesis etmeyi amaçlamaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere insan hakları hukuku ise oldukça yeni bir uluslararası hukuk dalı olup devlet ile özellikle devletlere karşı haklarını arayan bireyler arasındaki ilişkileri düzenlemektedir²⁶.

24 *Final Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 935 (1994)*, U.N. Doc. S/1994/1405, § 57. Bir Birleşmiş Milletler Özel Raportörü’ne göre, öldürülenlerin sayısı bir milyona yakındır. Bkz. *Report on the Situation of Human Rights in Rwanda Submitted by Mr. Degni-Segui, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, under Paragraph 20 of Commission Resolution E/CN.4/S-1 of 25 May 1994*, U.N. Doc. E/CN.4/1995/7 (28 Haziran 1994), § 24.

25 Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Aksar, Y. (2023). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-II*, s. 239 v.d.

26 Uluslararası insan hakları ve uluslararası ceza hukuku arasındaki

Uluslararası hukukta devletlerin sorumluluğu yanında bireylerin cezai olarak sorumlu tutulabilmeleri ve işlemiş oldukları uluslararası suçlardan dolayı ulusal ya da uluslararası mahkemeler aracılığıyla cezalandırılmalarının sağlanması uluslararası ceza hukukunun en temel amaçlarından biri olmakla beraber bireylerin sorumluluğu konusunun uluslararası alanda uygulanması oldukça yenidir. Devletlerin kendi vatandaşlarını uluslararası suç sebebiyle ulusal mahkemelerde yargılamak istememesi nedeniyle uluslararası nitelikli cezaî kurumların kurulması kaçınılmazdır. Bundan dolayıdır ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1945 ve 1946 yıllarında, galip devletler tarafından Alman ve Japon savaş suçlularını yargılamak için, Nuremberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi (Nuremberg Mahkemesi) ve Tokyo Uzakdoğu Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi (Tokyo Mahkemesi) kurulmuştur²⁷.

benzerlikler ve farklılıklar için, bkz. Vinuesa, R. E. (1998). "Interface, Correspondence and Convergence of Human Rights and International Humanitarian Law", *YIHL*, C. 1., s. 69; Eide, A. (1984). "The Laws of War and Human Rights-Differences and Convergences", içinde Swinarski, C. (Ed.), *Studies and Essays on International Humanitarian Law and Red Cross Principles in Honour of Jean Pictet*. Geneva, The Hague: International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, ss. 675-697.

- 27 Bkz. Agreement for the Prosecution and Punishment of Major War Criminals of the European Axis, 8 Ağustos 1945, 59 Stat. 1544, 82 U.N.T.S. 279. Londra Andlaşması olarak bilinen bu uluslararası hukuk belgesi, Nuremberg Mahkemesi'nin Statüsünü, diğer bir deyişle görev ve yetkilerini ve aynı zamanda duruşmaların nasıl yürütüleceğine ilişkin temel prensipleri de içerir. Fakat, Tokyo Mahkemesi bir andlaşma sonucu kurulmamıştır. Bu konuda bkz. *Special Proclamation by the Supreme Commander for the Allied Powers, Establishment of an International Tribunal for the Far East*, 19 Ocak 1946, T.I.A.S. No. 1589. 4 Bevans 20. Uluslararası hukukta Nuremberg ve Tokyo Mahkemelerini konu edinen birçok çalışma vardır. Bunlardan bazıları şu şekilde belirtilebilir: Conot, R. (1983). *Justice at Nuremberg*, Harper and Row; Taylor, T. (1992). *The Anatomy of the Nuremberg Trials*, New York: Knopf; Brackman, A. (1987). *The Other Nuremberg: The Untold Story of the Tokyo War Crimes Trials*, Morrow; Wright, Q. (1947). "The Law of the Nuremberg Trial", *C. 41., S. 1., AJIL* s. 38; Wright, Q. (1948). "Legal Positivism and the Nuremberg Judgment", *AJIL*, C. 42., S. 2., s. 405; Schick, F. B. (1947). "The Nuremberg Trial and the International Law of the Future", *AJIL*, C. 41., S. 4., s. 770; Kuhn, A. K. (1947), "International Criminal Jurisdiction", *AJIL*, C. 41., S. 2., s. 430; Finch, G. A. (1947). "The Nuremberg Trial and International Law", *AJIL*, C. 41., S. 1., s. 20; Ehard, H. (1949). "The Nuremberg Trial Against the Major War Criminals and International Law", *AJIL*, C. 43., S. 2., s. 223; Clark,

Nuremberg ve Tokyo Mahkemelerinin uygulamaları, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce uluslararası toplumun savaş hukukuna ilişkin olarak kabul ettiği antlaşma ve örf âdet hukuku kurallarının uygulanması açısından önemli bir yer tutar. Ayrıca bu mahkemelerin uygulamaları sonucunda, uluslararası toplum tarihinde ilk defa uluslararası nitelikteki suçların savaş suçları, barışa karşı işlenen suçlar ve insanlığa karşı işlenen suçlar olarak sınıflandırılmasına da tanık olmuştur²⁸. Fakat Nuremberg ve Tokyo Mahkemeleri bazı yazarlarca galiplerin mahkemeleri (*victors' courts*) olarak değerlendirilmiş ve tarafsız olmadıkları ileri sürülmüştür²⁹. Söz konusu mahkemeler nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin uluslararası ceza hukuku açısından uluslararası suçların kabul edilmesi ve bireylerin uluslararası nitelikli cezai yargılama yetkisine sahip bir organ tarafından cezai sorumluluklarının tescil edilmesi ve sürekli bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasının sağlanması bakımından çok önemli bir yere sahip olduğu açıktır.

Nitekim 1993 ve 1994 yıllarında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin eski Yugoslavya ve Ruanda'daki insan hakları ve uluslararası ceza hukuku ihlalleri karşısında Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın VII. Bölümü çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla kurmuş olduğu uluslararası ceza mahkemelerinin düzenleme ve uygulamalarına Nuremberg ve Tokyo Mahkemeleri örnek teşkil etmiştir³⁰. Nu-

R. S. (1997). "Nuremberg and Tokyo in Contemporary Perspective", içinde McCormack, T. L. H. ve Simpson G. J. (Eds.), *The Law of War Crimes National and International Approaches*. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, s. 171; Chaney, K. R. (1995). "Pitfalls and Imperatives: Applying the Lessons of Nuremberg to the Yugoslav War Crimes Trials", *Dick. J. Int'l L.*, C. 14. S. 1., s. 57.

28 Nuremberg Mahkemesi Statüsü, mad. 6; Tokyo Mahkemesi Statüsü, mad. 5.

29 Bu anlamda bkz. Minear, R. H. (1971). *Victors' Justice the Tokyo War Crimes Trial*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press; Rubin, A. P. (1993). "International Crime and Punishment", *Nat. Int. S.* 33., s. 73.

30 Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından 25 Mayıs 1993 tarihinde kurulmuştur. Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. SC. Res. 827, U.N. SCOR, 48th Year, 1993 SC. Res. & Dec. At, 29, U.N. Doc. S/INF49 (1993). Mahkemenin tam adı, "1991'den İtibaren Eski Yugoslavya Ülkesinde İşlenen Uluslararası

remberg ve Tokyo Mahkemelerinin aksine eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve yeniden tesis edilmesi amacıyla uluslararası toplumun tamamı adına kurulmuştur³¹. Bu nedenledir ki bu iki mahkeme uluslararası toplumun uluslararası ceza, savaş hukuku, insani hukuk ve insan hakları hukukunu ihlal eden bireylerin yargılanmalarını sağlamak açısından insanlık tarihinde ilk defa uluslararası hukuk kurallarına tam anlamıyla uyularak kurulmuş uluslararası ceza mahkemeleri olarak kabul edilmektedir³².

Bu gelişmeleri, 17 Temmuz 1998 tarihinde, Roma'da gerçekleştirilen Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulmasına Dair Birleşmiş Milletler Diplomatik Konferansı ve bunun sonucunda Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün kabul edilmesi izlemiştir³³. Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü aracılığıyla ulus-

Ceza Hukuku İhlallerinden Sorumlu Kişilerin Yargılanmasına İlişkin Uluslararası Ceza Mahkemesi" dir. (*International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*). Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, yine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından 8 Kasım 1994'te kurulmuştur. Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. SC. Res. 955, U.N.SCOR, 49th Year 3453 meeting at 1, U.N. Doc. S/Res/955 (1994). Mahkemenin tam adı, "1 Ocak-31 Aralık 1994 tarihleri Arasında Ruanda ve Komşu Ülkelerinde İşlenen Soykırım ve Diğer Benzer İhlallerle Uluslararası Ceza Hukukunun İhlallerinden Sorumlu Kişilerin Yargılanmasına Dair Uluslararası Ceza Mahkemesi"dir. (*International Criminal Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for the Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Rwanda and Rwandan Citizens Responsible for Genocide and Other Such Violations Committed in the Territory of Neighbouring States, between 1 January and 31 December 1994*).

- 31 Greenwood, C. (1993). "The International Tribunal for Former Yugoslavia", *Int. Aff. C.* 69., S. 4., s. 641; Scharf, M. P. (1995). "Have We Really Learned the Lessons of Nuremberg?", 149 *Mil. L. Rev.* S. 149., s. 66.
- 32 Meron, T. (1994). "War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law", *AJIL*, C. 88., S. 1., s. 78.
- 33 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü için bkz. U.N. Doc. A/CONF. 183/9. Roma Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü olarak da bilinen bu uluslararası hukuk belgesi, 120 devletin lehte, 7 devletin aleyhte ve 21 devletin tarafsız oyları sonucunda kabul edilmiştir. 2010 yılında özellikle saldırı suçunun tanımı ve unsurları başta olmak üzere yapılan değişiklikleri

lararası toplum, soykırım³⁴, insanlık aleyhine işlenen suçlar³⁵, savaş suçları³⁶ ve saldırı suçlarını³⁷ işleyen kişilerin bir uluslararası ceza mahkemesi tarafından yargılanıp cezalandırılmaları, hiçbir sorumlunun adaletten kaçmamaları konusundaki iste-

de içeren son metin için bkz. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması için yapılan çalışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Hall, C. K. (1997). "The First Two Sessions of the UN Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court", *AJIL*, C. 91. S. 1., s. 177; Hall, C. K. (1998). "The Third and Fourth Sessions of the UN Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court", *AJIL*, C. 92., S. 1., s. 124; Hall, C. K. (1998). "The Fifth Session of the UN Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court", *AJIL*, C. 92., S. 2., s. 331; Hall, C. K. (1998). "The Sixth Session of the UN Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court", *AJIL*, C. 92., S. 3., s. 548.

- 34 Soykırım suçu üzerinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisinin olduğu Statünün 5. maddesinde belirtilmiş olup, hangi suçların bu kategoriye dahil olduğu ve suçun unsurlarının neler olduğu Statünün 6. maddesinde 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'den alıntı yapılarak düzenlenmiştir.
- 35 İnsanlık aleyhine işlenen suçlar üzerinde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisinin olduğu Statünün 5. maddesinde ifade edilmiş ve bu kategori suçların nelerden oluştuğu Statünün 7. maddesinde düzenlenmiştir.
- 36 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 5. maddesi, Mahkemenin savaş suçları hakkında yargı yetkisine sahip olduğunu hükme bağlarken, bu gruba giren suçların kapsamını detaylı bir şekilde dört grup olarak 8. maddesinde düzenlemiştir. Birinci grubu 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Antlaşmalarına dahil bazı ağır ihlaller (*grave breaches of the Geneva Conventions*) oluşturmaktadır. Buna göre, kasten adam öldürme, işkence yapma, insanlık dışı davranışlar ve kasten büyük acılar çektirme gibi eylemler savaş suçu kabul edilmektedir. İkinci grup savaş suçlarını, savaş hukuku ve buna ilişkin örf ve âdet kurallarının ihlali oluşturmaktadır. Bu anlamda, kasten sivil topluluklara saldırmak veya savaşla ilgisi olmayan kimselere saldırmak, dini, eğitim, sanat, tarihi yerler veya hastaneler gibi birimlere saldırmak, zehirli gaz veya silah kullanmak gibi eylemler savaş suçu sayılmaktadır. Üçüncü grup savaş suçlarını ise, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda işlenmiş eylemler oluşturmaktadır. Örnek vermek gerekirse çatışmada yer almayan kimselerin öldürülmesi, esir alınması ve işkence yapılması gibi. Dördüncü grup savaş suçları da yine uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda meydana gelen savaş hukuku ve örf ve âdet hukuku kurallarının ciddi ihlallerine ilişkindir. Bu suçlara örnek vermek gerekirse kasaba ve köylerin yağma edilmesi, sivil topluluklara saldırılması, dinî, eğitim, sanat, tarihi yerler kapsamında olan birimlere saldırılması ve ırza tecavüz suçları gösterilebilir.
- 37 Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü 5. maddesinde saldırı suçları hakkında da Mahkemenin yargı yetkisi olduğunu ifade etmiştir.

ğini çok net bir şekilde ortaya koymuştur³⁸. Uluslararası Ceza Mahkemesinin yirminci yüzyıl sonuna kadar kurulamamasının en temel nedeni, devletlerin hükümlanlık hakları konusundaki hassasiyetleridir. Uluslararası düzeyde bir ceza mahkemesinin kurulması, devletlerin hükümlanlık haklarının en ciddi bir şekilde hissedildiği ceza yargılamasının sınırlandırılması anlamını taşıdığından, bağımsız devletler tarafından böyle bir kurumun oluşturulması uzun bir süre kabul görmemiştir³⁹. Hiç şüphe yoktur ki uluslararası toplumun bu aşamaya gelmesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından eski Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri ile her iki Mahkemenin devamı niteliğindeki Uluslararası Ceza Mahkemeleri Rezidüel Mekanizması'nın kurulmaları ve bu mahkemelerin başarılı uygulamaları en önemli rolü oynamıştır. Bu gelişmelere uygun olarak denilebilir ki uluslararası ceza hukuku, eski Yugoslavya'daki katliamların başlamasından itibaren öyle bir gelişme göstermiştir ki, bu gelişme 12 Ağustos 1949 tarihli Savaşta Sivillerin Korunmasına Dair Cenevre Antlaşması'nın kabulü ve Nuremberg Mahkemelerinden bu yana kırk beş yılda görülen gelişmelerden daha fazla ve daha hızlı olmuştur⁴⁰.

Gerek BM *ad hoc* nitelikli uluslararası ceza mahkemeleri gerekse sürekli nitelikli Uluslararası Ceza Mahkemesi uygulamalarına bakıldığında insan haklarının korunması noktasında

38 Hangi suçlar üzerinde Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargı yetkisi olduğuna dair görüşme aşamaları ve devletlerin görüşleri hakkında bkz. Arsanjani, M. H. (1999). "The Rome Statute of the International Criminal Court", *AJIL*, C. 93., S. 1., ss. 29-36; Kirsch, P. ve Holmes, J. T. (1999). "The Rome Conference on an International Criminal Court: The Negotiating Process", *AJIL*, C. 93., S. 1., s. 6-8; Kirsch, P. ve Holmes, J.T. (1998). "The Birth of the International Criminal Court: The 1998 Rome Conference", *Can. Y. Int'l L.*, S. 6., ss. 22-23, 30-32.

39 Alibaba, A. (2000). "Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu", *AÜHF*, C. 49., S. 1-4., s. 181; Crawford, J. (1995). "Prospects for an International Criminal Court", *CLP*, C. 48., S. 2., s. 305; Graefrath, B. (1990). "Universal Criminal Jurisdiction and International Criminal Court", *EJIL*, C. 1., S. 1., ss. 72-75.

40 Meron, T. (1998). "War Crimes Law Comes of Age," içinde Meron, T. (Ed.), *War Crimes Law Comes of Age, Essays*, Oxford: Clarendon Press, s. 297.

önemli işlevler yerine getirdikleri açıkça görülür. Şöyle ki söz konusu mahkemeler uluslararası toplumu derinden etkileyen savaş suçları, soykırım suçu, insanlığa karşı işlenen suçlar ve saldırı suçları üzerinde yargı yetkisini haizdir. Uluslararası suçların ağırlıklı şekilde silahlı çatışma ortamlarında işlendiği gerçekliğinde işbu suçlardan sorumlu bireylerin uluslararası cezai sorumluluklarının uluslararası ceza mahkemeleri nezdinde tesisi, devletleri adına hareket eden üst düzey görevlilerin silahlı bir çatışma kararı vermeden önce çok iyi düşünmelerini sağlamak bakımından da önemlidir. Ulusal ve uluslararası düzeyde geçerli olan devlet dokunulmazlığı, yargı muafiyeti veya diğer ayrıcalıkların uluslararası ceza hukukunda hiçbir şekilde geçerli kabul edilmemesi de bireyler ile devletlerin uluslararası hukuk kişiliklerinin farklılığını göstermeleri açısından da son derece önemlidir. Günümüz uluslararası ceza hukuku uygulamalarına bakıldığında özellikle görevleri başındaki devlet ya da hükûmet başkanları aleyhine Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından davaların açılması, haklarında tutuklama kararları verilmesi işbu durumun en güzel delillerindendir. Şu hâlde bir devlet görevlisinin “Devlet adına hareket ediyorum, devlet dokunulmazlığı vardır, bireysel cezai sorumluluğum olamaz.” yönündeki bir savunmasının uluslararası ceza hukukunda bir karşılığı yoktur. Ayrıca, uluslararası ceza hukukunda üstün emri doğrultusunda uluslararası bir suç işlenmesi durumunda da emri icra eden kişinin cezai sorumluluğunun tam olduğuna ve emre itaatin sorumsuzluk gerekçesi kabul edilmediğine de dikkat çekmek gerekir.

Uluslararası ceza kuruluşlarının yargılamalarında, en temel insan haklarının korunması söz konusu olduğunda, özellikle sivillerin ve savaş esirlerinin hakları anlamında, oldukça geniş bir yorumlama yaptıkları gözlemlenmektedir. Bu noktada, BM Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin karara bağladığı ilk dava olan *Prosecutor v. Dusko Tadic* davasında “savaş yasaları ve örf-âdet kuralları ihlali” olarak kendi

statüsünde açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ortak 3. madde ihlallerinin de bu kapsamda olduğuna ve kendisinin yargı yetkisi bulunduğuna ilişkin kararı bu durumun güzel bir örneği olarak belirtilebilir.

Ayrıca uluslararası ceza hukukunda suçların yorumlanmasında, örneğin işkence kavramının unsurlarının ve içeriğinin tespitinde olduğu gibi, insan hakları hukuku kurallarının ve uygulamalarının başta BM mahkemeleri olmak üzere diğer uluslararası yargı kuruluşlarına da yol gösterici olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda BM eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kendi Statüsünde açıkça düzenlenmemiş olmasına rağmen *Tadic davasında* tecavüz suçunun bir işkence olduğuna, dolayısıyla 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin ağır ihlallerinden birine vücut verdiği yöneltik yorum ve kararını belirtmekte yarar vardır⁴¹. Yine aynı doğrultuda olmak üzere, soykırım suçu ve unsurlarının yorumlanması kapsamında BM Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin *Prosecutor v. Jean Paul Akayesu davasında* tecavüz fiilinin soykırım suçunu oluşturduğuna ilişkin yorum ve uygulamasına da dikkat çekmek yerinde olacaktır. Zira soykırım suçunu teşkil eden eylemler arasında açıkça tecavüz fiili olmamasına rağmen böylesi bir neticeye, Mahkemenin soykırım suçu temelinde korunan ulusal, etnik, ırki ya da dini grubun üyelerine yönelik işlenen "fiziki veya ruhsal bütünlüğe ağır zarar verme" ya da "grup içinde doğumlara engel olmaya yönelik tedbirlerin alınması" kavramının tecavüz fiilini de içerdiği yönündeki yorumu ile ulaşılmıştır.

Soykırım suçundan bireylerin uluslararası cezai sorumluluğu yanında, son yıllarda Uluslararası Adalet Divanı nezdinde devletler aleyhine Soykırım Sözleşmesi'nin ihlali temelinde bir dizi davanın da açıldığını ve bireylerden ayrı devletlerin de işbu suçlar sebebiyle sorumluluğunun tesis edilme-

41 Konu ile ilgili detaylı bilgi için, bkz. Aksar, Y. (2004). *Implementing International Humanitarian Law*, ss. 150-164.

ye çalışıldığı görülmektedir. Bu anlamda öne çıkan davalar arasında, *Bosna-Hersek'in Sırbistan-Karadağ'a; Gambiaya'nın Mynmar'a, Ukrayna'nın Rusya'ya, Güney Afrika'nın İsrail'e karşı* Uluslararası Adalet Divanında açmış oldukları davalar belirtilebilir.

SONUÇ

Yirminci yüzyılın sonları ile yirmi birinci yüzyılın başlarında uluslararası hukukun parçalanmasından ve her bir uluslararası hukuk alanı için kendi bağımsız uygulama araçlarından sıklıkla söz edilmekte idi. Bu anlamda her bir uluslararası antlaşma ile kurulan bir yapı veya örgüt yahut mekanizma, kural olarak kendini kuran antlaşma metni ile bağlı görmekte ve uluslararası hukukun diğer alanları ile fazla ilgilenmemekte idi. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yorumlanması ve uygulanması ile kendini sınırlandırmakta, diğer uluslararası hukuk alanlarındaki antlaşmalara çok fazla atıfta bulunmaz idi. Ancak, son yıllarda bu yöndeki uygulama en temel insan haklarının yorumlanması ve uygulanması bağlamında önemli gelişmelere doğru evrilmiştir. Şöyle ki *Hassan v. UK davasında* belirtildiği üzere ister Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi isterse, özellikle silahlı çatışma durumlarında geçerli olan uluslararası insani hukuk sözleşmeleri, bu manada 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli ek Protokoller I ve II olsun bütün insan haklarını koruyan sözleşmelerin bir bütün olarak kabul edilip bireylere en fazla koruma sağlayan sözleşme hükümlerinin uygulanması gerektiği yorumu ve kararı, uluslararası hukukun bir sistem olarak kabul edilmesinin de önemli bir delili niteliğindedir. Yine aynı şekilde BM Uluslararası Ceza Mahkemeleri ile 1998 tarihli Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi uygulama ve kararlarının birbirlerinin kararlarına atıfta bulunmak suretiyle tek bir uluslararası ceza hukuku uygulamasına sebebiyet vermesi de bir başka bütünlük örneği niteliğindedir. Uluslararası Adalet Divanının 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi çerçevesinde bakmakta olduğu

davalarda da bazı önemli farklılıklara rağmen benzer bir yaklaşımının olduğunu söylemek mümkündür.

En temel insan haklarının korunması noktasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, BM Uluslararası Ceza Mahkemeleri, Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Adalet Divanı kararları uluslararası hukuku bir bütün/sistem olarak değerlendirme eğilimindedirler. Uluslararası hukukun genel kuralları, insan hakları hukuku, savaş hukuku, insani hukuk veya uluslararası ceza hukuku düzenlemelerinden bireylerin haklarını en çok koruyan düzenlemelerin öncelikli uygulanması bu eğilimin genel özelliğidir.

Öte yandan bireylerin üzerinde yaşadıkları devlet ya da silahlı çatışma durumunda düşman devlet yahut silahlı gruplar karşısında en temel insan haklarının korunması yönündeki işbu önemli gelişme yanında özellikle en temel insan haklarının günümüzde küresel şirketlere karşı korunması, uluslararası toplumun karşılaştığı en önemli sorunların başında gelmektedir. Bu anlamda, kişisel verilerin korunması, özel hayatın gizliliği, kişilik haklarının korunması noktasında uluslararası toplumun çok daha hızlı ve kararlı hareket etmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- AKSAR, Yusuf (2023). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-I*, 7. Bası, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- AKSAR, Yusuf (2023). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk-II*, 7. Bası, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- AKSAR, Yusuf (2004). *Implementing International Humanitarian Law From the Ad Hoc Tribunals to a Permanent International Criminal Court*, London, New York: Routledge.
- AKSAR, Yusuf (2005). “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Hukuk & Politika*, C. 1., S. 3.
- ALİBABA, Arzu (2000). “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu”, *AÜHF*, C. 49., S. 1-4., ss. 181-207.
- ARSANJANI, Mahnoush H. (1999). “The Rome Statute of the International Criminal Court”, *AJIL*, C. 93., S. 1.
- BRACKMAN, Arnold (1987). *The Other Nuremberg: The Untold Story of the Tokyo War Crimes Trials*, Morrow.
- CHANEY, Kevin R. (1995). “Pitfalls and Imperatives: Applying the Lessons of Nuremberg to the Yugoslav War Crimes Trials”, *Dick. J. Int’l L.*, C. 14., S. 1., ss. 57-94.
- CLARK, Roger S. (1997). “Nuremberg and Tokyo in Contemporary Perspective”, içinde McCormack T. L. H. ve Simpson G. J. (Eds.), *The Law of War Crimes National and International Approaches*. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International.
- CONOT, Roberte (1983). *Justice at Nuremberg*, Harper and Row.
- CRAWFORD, James (1995). “Prospects for an International Criminal Court”, *CLP*, C. 48., S. 2., ss. 303-326.
- DE KOKER, Cedric (2015). “*Hassan v. United Kingdom*: The Interaction of Human Rights Law and International Humanitarian Law with regard to the Deprivation of Liberty in Armed Conflicts”, *Utrecht Journal of International and European Law*, C. 31., S. 81., ss. 90-96.

- DIXON, Martin (2013). *Textbook on International Law*, Oxford: Oxford University Press.
- EHARD, Hans (1949). "The Nuremberg Trial Against the Major War Criminals and International Law", *AJIL*, C. 43., S. 2., ss. 223-245.
- EIDE, Absjorn (1984). "The Laws of War and Human Rights-Differences and Convergences", içinde Swinarski, C. (Ed.), *Studies and Essays on International Humanitarian Law and Red Cross Principles in Honour of Jean Pictet*, Geneva, The Hague: International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers.
- FINCH, George A. (1947). "The Nuremberg Trial and International Law", *AJIL*, C. 41., S. 1., ss. 20-37.
- GRAEFRATH, Bernhard (1990). "Universal Criminal Jurisdiction and International Criminal Court", *EJIL*, C. 1., S. 1., ss. 67-88.
- GREENWOOD, Christopher (1993). "The International Tribunal for Former Yugoslavia", *Int. Aff.*, C. 69., S. 4., ss. 641-655.
- HALL, Christopher K. (1997). "The First Two Sessions of the UN Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court", *AJIL*, C. 91., S. 1., ss. 177-187.
- HALL, Christopher K. (1998). "The Third and Fourth Sessions of the UN Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court", *AJIL*, C. 92., S. 1., ss. 124-133.
- HALL, Christopher K. (1998). "The Fifth Session of the UN Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court", *AJIL*, C. 92., S. 2., ss. 331-339.
- HALL, Christopher K. (1998). "The Sixth Session of the UN Preparatory Committee on the Establishment of an International Criminal Court", *AJIL*, C. 92., S. 3., ss. 548-556.
- HARRIS, David J. (2010). *Cases and Materials on International Law*, 10. Bası, Sweet & Maxwell.
- HENDERSON, Conway W. (2010). *Understanding International Law*, Wiley-Blackwell.

- HILLIER, Tim (1999). *Principles of Public International Law*, 2. Bası, London, Sydney: Cavendish Publishing.
- JOYNER, Christopher C. (1998). "Redressing Impunity for Human Rights Violations: The Universal Declaration and the Search for Accountability", *Denv. J. Int'l L. & Pol'y*, C. 26., S. 4., ss. 591-624.
- JOYNER, Christopher C. (1996). "Arresting Impunity: The Case for Universal Jurisdiction in Bringing War Criminals to Accountability", *LCP*, C. 59., S. 4., ss. 153-172.
- KIRSCH, Philippe ve Holmes, John T. (1999). "The Rome Conference on an International Criminal Court: The Negotiating Process", *AJIL*, C. 93., S. 1., ss. 2-12.
- KIRSCH, Philippe ve Holmes, John T. (1998). "The Birth of the International Criminal Court: The 1998 Rome Conference", *Can. Y. Int'l L.*, S. 36.
- KUHN, Arthur (1947). "International Criminal Jurisdiction", *AJIL*, C. 41., S. 2., ss. 430-433.
- MCCORQUODALE, Robert (2010). "The Individual and the International Legal System", içinde Evans, Malcolm D. (Ed.), *International Law*, Oxford: Oxford University Press.
- MERON, Theodor (1994). "War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law", *AJIL*, C. 88., S. 1., ss. 78-87.
- MERON, Theodor (1998). "War Crimes Law Comes of Age," içinde Meron, Theodor (Ed.), *War Crimes Law Comes of Age, Essays*, Oxford: Clarendon Press.
- MINEAR, Richard H. (1971). *Victors' Justice the Tokyo War Crimes Trial*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- OPPENHEIM, Lauterbach (1912). *International Law*, Harlow: Longman.
- RUBIN, Alfred P. (1993). "International Crime and Punishment", *Nat. Int. S.* 33., ss. 73-75.
- SCHARF, Michael P. (1995). "Have We Really Learned the Lessons of Nuremberg?", *Mil. L. Rev.* S. 149., ss. 65-71.

- SCHICK, F. B. (1947). "The Nuremberg Trial and the International Law of the Future", *AJIL*, C. 41., S. 4., ss. 770-794.
- VINUESA, Raul Emilio (1998). "Interface, Correspondence and Convergence of Human Rights and International Humanitarian Law", *YIHL*, C. 1., ss. 69-110.
- WALLACE, Rebecca ve Martin-Ortega, Olga (2009). *International Law*, 6. Bası, Sweet & Maxwell.
- WRIGHT, Quincy (1947). "The Law of the Nuremberg Trial", *AJIL*, C. 41., S. 1., ss. 38-72.
- WRIGHT, Quincy (1948). "Legal Positivism and the Nuremberg Judgment", *AJIL*, C. 42., S. 2., ss. 405-414.
- TAYLOR, Telford (1992). *The Anatomy of the Nuremberg Trials*, New York: Knopf.

Uluslararası Andlaşmalar, Davalar ve Raporlar

Agreement for the Prosecution and Punishment of Major War Criminals of the European Axis, 8 Ağustos 1945, 59 Stat. 1544, 82 U.N.T.S. 279.

Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), *Jurisdiction and Admissibility, Judgment*, I.C.J. Reports 2006.

Hassan/UK, B. No: 29750/09, 16/9/2014.

Final Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 935 (1994), U.N. Doc. S/1994/1405.

Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion, (1949) ICJ Reports, s. 174. (<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=41&case=4&code=i-sun&p3=4>).

Report of CSCE Mission to Inspect Places of Detention in Bosnia-Herzegovina, (29 Ağustos-4 Eylül 1992).

Report on the Situation of Human Rights in the Territory of the Former Yugoslavia Submitted by Mr. Tadeusz Mazowiecki, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights Pursuant to Paragraph

14 of Commission Resolution 1992/S-1/1 of August 1992), U.N. Doc. S/24516 (1992).

Special Proclamation by the Supreme Commander for the Allied Powers, Establishment of an International Tribunal for the Far East, 19 Ocak 1946, T.I.A.S. No. 1589. 4 Bevans 20.

U.N. Doc. E/CN.4/1994/3 (1993) (*First Periodic Report of the the Special Rapporteur*).

U.N. Doc. E/CN.4/1994/4 (1993) (*Second Periodic Report of the the Special Rapporteur*).

U.N. Doc. E/CN.4/1994/6 (1993) (*Third Periodic Report of the the Special Rapporteur*).

U.N. Doc. E/CN.4/1994/8 (1993) (*Fourth Periodic Report of the the Special Rapporteur*).

U.N. Doc. E/CN.4/1994/47 (1993) (*Fifth Periodic Report of the the Special Rapporteur*).

U.N. Doc. E/CN.4/1994/110 (1994) (*Sixth Periodic Report of the the Special Rapporteur*).

U.N. Doc. E/CN.4/1995/4 (1994) (*Seventh Periodic Report of the the Special Rapporteur*).

U.N. Doc. E/CN.4/1995/10 (1994) (*Eighth Periodic Report of the the Special Rapporteur*).

U.N. Doc. S/1994/1252 (1994) (*Ninth Periodic Report of the the Special Rapporteur*).

U.N. Doc. E/CN.4/1995/57 (1995) (*Tenth Periodic Report of the the Special Rapporteur*).